

УДК [94 : 504] (520).033.55

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯПОНІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Людмила Вовчук¹, Валентина Мащенко²

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10
e-mail: ¹luda_vovchuk@ukr.net; ²mashchenko.valentina@gmail.com

Турбота про навколишнє середовище перетворилася в одну з найбільш гострих проблем сучасності – від її рішення залежить саме існування людей на нашій планеті. Підтримка економічного зростання, що веде до виснаження природних ресурсів, і формування у переважній більшості країн світу суспільства масового виробництва та масового споживання, привело до утворення величезної кількості відходів, виникнення невідомих людству раніше гострих екологічних проблем.

Екологічні проблеми в Японії стали виникати з початком розвитку промисловості після «відкриття» країни у другій половині XIX ст. Перша згадка про екологічну проблему була пов'язана з отруєнням міддю у результаті її потрапляння у дренажні стоки з мідного рудника Асіо у префектурі Тотігі у 1878 році [1].

Актуальність дослідження історії становлення стратегії екологічної безпеки Японії полягає у тому, що домінування у країні з перших повоєнних років концепції пріоритетності промислового виробництва, по суті, означало повну відмову від сформованої століттями моделі дбайливого підходу до навколишнього середовища.

Вивчення еволюції стратегій екологічної безпеки Японії займає особливе місце в історії міжнародних відносин. Японія є однією з перших країн у світі, що розробили свою стратегію екологічної безпеки у рамках національних інтересів держави. Вже наприкінці XX ст. Японія була ідеалом поєднання високорозвинутої економіки та захисту екології для міжнародного співтовариства.

У працях японських дослідників Я. Номури [2] та С. Тераніші [3] аналізується процес врегулювання стратегії екологічної безпеки та її вплив на економіку країни.

На превеликий жаль, серед українських дослідників не так багато науковців, що займаються вивченням даного питання. Більшість з них вивчають міжнародно-правову нормативну базу – Т.М. Гензьора, С.В. Совгіра, В.Г. Гончаренко [4]. Вони аналізують і порівнюють японську

стратегію екологічної безпеки з іншими країнами світу, наприклад США чи Німеччиною.

Серед російських дослідників варто виділити праці Д.В. Стрельцова [5], В.І. Данилова [6] та В.Н. Морозова [7], які присвячені аналізу екологічної складової зовнішньої політики Японії та її взаємозв'язок з економічною складовою.

Отже, основна мета статті – вивчення історичного становлення екологічної стратегії Японії упродовж другої половини XX ст.

Поразка у Другій світовій війні завдала сильного удару по всій японській нації. Однак у 1950 р. країна встала на шлях відновлення економіки та збільшила темпи розвитку – історичний феномен рекордного зростання японської економіки, що отримав назву «японське економічне диво».

Прискорене відновлення промислового потенціалу негативно вплинуло на стан навколишнього середовища. Локальні забруднення прийняли загальнонаціональний масштаб. Проте влада ігнорувала цю проблему, намагаючись приховати від громадськості будь-яку інформацію про забруднення. Хворим ставили інші діагнози, а на публікацію будь-якої інформації про випадки забруднень було накладено найсуворішу заборону.

У кінці 1960-х рр. масштаб проблеми навколишнього середовища і її незворотність уряд Японії вже не міг ігнорувати. Саме у цей період з'явився термін «когай» – «громадська шкода», під яким розумілось «шкода, що завдана навколишньому середовищу підприємницької та іншої діяльністю людини, яка призводить до забруднення повітря, води та погіршення її якості, забруднення ґрунту, осідання ґрунту, виникнення шумів, вібрації, неприємних запахів» [8, с. 60].

Спочатку проблема «громадської шкоди» носила локальний характер. Як результат – погіршення здоров'я населення у певних географічних районах країни, де знаходилось найбільша кількість промислових підприємств. Це виражалось у формі важких захворювань:

- астма «Йокаїті» – ураження органів дихання викидами речовин нафтохімічними комбінатами;
- хвороба «Мінамата» – ураження центральної нервової системи людини солями важких металів;
- хвороба «ітай-ітай» – руйнування кісткової тканини в результаті накопичення в організмі критичного кількості хрому.

Проблема «когай» поступово вийшла на загальнонаціональний рівень. Виникла нестача не тільки чистої питної води, але навіть води для промислових цілей. Одночасно влада Токіо була змушена оголосити надзвичайний стан у зв'язку з небезпекою отруєння фотохімічним смогом, що утворюється у результаті розкладання вихлопних газів автомобілів під впливом сонячних променів [8, с. 61-62].

Зі збільшенням темпів економічного зростання проблеми забруднень почали представляти все більшу небезпеку, несумісну з довоєнним рівнем. Нерівномірний розвиток різних секторів промисловості та регіонів, зневажливе ставлення до умов життя людей в інтересах промисловості та нездатність держави проводити ефективні заходи допомоги жертвам забруднень погіршували екологічне положення.

Уряд Японії усвідомив, що за небувале економічне зростання країні доведеться пожертвувати екологією. У зв'язку з цим у другій половині 1960-х рр. суттєвої критиці піддалася політика економічного зростання, що проводилася у передвоєнні та повоєнні роки. Екологічна безпека країни отримала статус «національного пріоритету», а в основу екологічної політики була закладена «політика контролю за забрудненнями», що представляє собою і сьогодні невід'ємну частину сучасної екологічної політики Японії [5, с. 118-119].

Парламент Японії прийняв 17 законів з наступних питань: захист атмосфери та водних басейнів від забруднень, природоохоронні витрати, формування спеціалізованих адміністративних органів, покликаних дбати про навколишнє середовище [6, с. 54]. У семирічних планах соціального й економічного розвитку Японії все більшої уваги привертало до себе питання захисту навколишнього середовища.

Продовженням стало прийняття парламентом у 1967 р. «Основного закону про контроль над забрудненням середовища» [7, с. 73]. У законі була зазначена цілеспрямована систематична діяльність по збереженню навколишнього середовища на тривалу перспективу. Закон вводив в обов'язок уряду складання та втілення у життя «Основного екологічного

плану» з метою комплексного розвитку політики збереження навколишнього середовища у національному масштабі. Закон мав підґрунтя для подальшого прийняття більше 20 приватних, «зелених» законів і підзаконних актів у даній сфері.

На початку 1970-х рр. екологічний збиток був настільки великий, що громадський протест прийняв всенародний організований характер. Вперше стали виноситися судові рішення по окремих випадках масштабних забруднень, що не тільки сприяло тлумаченню правових норм при визначенні екологічного та суспільного збитку, але також вплинуло на формування законодавчої бази з питань надання допомоги жертвам забруднень і розміщення на території країни промислових об'єктів. Одночасно запроваджувалась юридична та фінансова відповідальність за нанесення шкоди навколишньому середовищу навмисними або ненавмисними діями. До екологічного законодавства, положення якого регулювали питання контролю за забрудненнями, були також внесені питання збереження навколишнього середовища («Закон про охорону навколишнього середовища» 1972 р.) [6, с. 56].

Однією з особливостей законодавства у сфері екології стало поєднання прямих законодавчих ініціатив і непрямих субсидій. В його основу було закладено принцип «забруднювач сплачує» (Polluter Pay Principle), відповідно до якого обов'язок виплачувати витрати покладалася на компанію-забруднювача [6, с. 56]. Він дозволив країні у досить стислі терміни впоратися з найбільш кричущими проявами екологічної кризи.

У 1977 році Комітет з політики у галузі охорони навколишнього середовища опублікував огляд екологічної політики Японії та привернув увагу міжнародного співтовариства до заходів, які виконують у країні для захисту навколишнього середовища [7, с. 74].

Важливим історичним етапом у становленні японської екологічної політики було прийняття закону «Про захист озонового шару» у 1988 році [7, с. 75], який став реакцією Японії на тогочасну міжнародну дискусію про глобальне потепління (парниковий ефект) і руйнування озонового шару. Закон відповідав основним положенням Віденської конвенції «Про захист озонового шару» від 1988 року [9] і Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар від 1989 року [10]. Японія була першою країною у світі, яка прийняла подібний закон.

У 1989 р. було проведено три міжнародні

екологічні конференції з питань захисту озонного шару у Лондоні, потепління атмосфери у Гаазі та збереження навколишнього середовища у Токіо. Саме тоді заговорили про лідерство у сфері екології, яке було головною темою згаданих міжнародних заходів. Не випадково, що у тому ж році Токіо включило питання забезпечення глобальної екологічної безпеки до переліку основних напрямків. Це дозволило внести відповідні корективи і в національну екологічну політику. Було прийнято рішення про вихід політики екологічної безпеки на новий рівень, тобто перехід від політики по контролю за забрудненнями на національному рівні до ініціатив по збереженню навколишнього середовища у глобальному масштабі.

Великий вплив на стратегію екологічної безпеки мала проведена у червні 1992 р. Конференція ООН з навколишнього середовища, за підсумками якої у 1993 році парламент Японії прийняв оновлену версію «Основного екологічного закону» [6, с. 57].

Даний законодавчий акт заклав фундамент для нової екологічної політики, об'єднавши положення «Основного закону про контроль за забрудненнями атмосфери» і «Закону про збереження природи» [6, с. 57]. Ще однією особливістю «Основного екологічного закону» стало проголошення нової філософії збереження навколишнього середовища та створення єдиної бази для реалізації основних заходів щодо її підтримки. Там була відображена необхідність збереження балансу екосистем у глобальному масштабі, де основною метою регулювання став захист від деградації екосистем не тільки населення Японії, але й всього людства. Зазначалося, що наступні покоління повинні мати можливість жити у чистому та багатому на природні ресурси навколишньому середовищі. Ще однією особливістю стало положення про міжнародне співробітництво для забезпечення безпеки навколишнього середовища у країнах, що розвиваються, що підтверджувало прихильність Токіо взятим на себе зобов'язанням перед світовою спільнотою щодо забезпечення екологічної безпеки у глобальному масштабі.

До 2000 року країна дотримувалася ідеології пацифізму. У той же час, беручи до уваги реалії міжнародних відносин, уряд усвідомив необхідність змін, ставлячи на перше місце природоохоронний аспект, закладений в основу економічних ініціатив. Сьогодні поєднання екології та питань економічного зростання стало сучасною «філософією розвитку», яку країна пропонує іншим. Про це заявив у

2002 р. Прем'єр-міністр Японії Коїдзумі Дзюїтіро під час Саміту з питань сталого розвитку у Йоганнесбурзі [3].

Питання екології та питання розвитку – на даний момент провідні форми сучасної японської дипломатії. Це дозволяє їй успішно вирішувати зовнішньополітичні завдання, створювати максимально сприятливі умови для розвитку та співпраці. Завдяки своїм позиціям Японія стала відігравати провідну роль у всіх міжнародних екологічних питаннях. Країна змогла не тільки подолати наслідки екологічної кризи, а й домогтися статусу «зеленої наддержави».

У «Синій книзі» японської дипломатії за 2004 рік до забезпечення національної безпеки віднесено:

- забезпечення водними ресурсами;
- протистояння глобальним проблемам навколишнього середовища (потепління клімату) [2].

Це означає, що на основі дієвої національної законодавчої бази екологічної політики уряд Японії перейшов до реалізації наднаціональних заходів забезпечення екологічної безпеки у світовому масштабі.

Тих самих екологічних основ дотримувався наступний прем'єр-міністр Юкіо Хатояма зі своїм урядом. Завдяки «Ініціативи Хатоями» про надання допомоги у сфері забезпечення екологічної безпеки країнам, що розвиваються, Японія успішно запроваджувала міжнародні зв'язки [10, с. 64].

Однак на початку XXI ст. умови та завдання забезпечення безпеки у світі кардинально змінилися. Японія зіткнулася з цілим комплексом нових викликів і загроз, таких як:

- військовий економічний підйом Китаю та пов'язана з ним втрата Японією положення другої країни світу за обсягом ВВП;
- загострення соціальних проблем, пов'язаних зі старінням нації та низькою народжуваністю;
- криза системи соціального забезпечення.

Таким чином, усвідомлення державою у середині XX ст. згубних наслідків безконтрольної господарської діяльності, а також збільшений у зв'язку з цим інтерес уряду до природоохоронної діяльності, дозволили своєчасно виробити стратегію боротьби з екологічними викликами. Розроблена протягом кількох десятиліть законодавча база екологічної безпеки враховує потреби Японії у даному питанні та відповідає очікуванням світової спільноти, покладеним на Японію, як на «зелену наддержаву» [10, с. 67].

Завдяки реалізації концепції екологічної безпеки Японії вдалося не тільки знизити вплив на навколишнє середовище, але й домогтися одночасного зростання обсягу економічної активності та забезпечити стабільність японської економіки. Японські компанії змогли зайняти міцні позиції на міжнародній арені, а японські товари заслужили репутацію високоякісних і високотехнічних.

Вже з початку ХХІ ст. японський уряд просуває природоохоронний аспект і на зовнішньополітичній арені, надаючи особливого значення «зеленому високотехнологічному розвитку». Він став у той же час основною складовою економічних ініціатив. Таким чином, акцент на «зелений високотехнологічний розвиток» стає відповіддю Японії на виклики як екологічної, так і економічної безпеки.

Використовуючи лише два зовнішньополітичних інструменти (екологію й економіку), Японія успішно вирішує основне дипломатичне завдання – зміцнення статусу «зеленої наддержави». У зв'язку з цим забезпечення екологічної безпеки має безумовний інтерес для уряду, як засіб зміцнення національного престижу, так і засіб протистояння новим загрозам.

Можна з упевненістю стверджувати, що шлях від країни з критичним рівнем забрудненя і деградуючою екологічною обстановкою до країни-лідера у сфері збереження навколишнього середовища дозволив Японії розро-

бити міцну систему екологічної безпеки, що стала прикладом для багатьох країн світу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. История Японии / Под ред. А.Е. Жукова. – М.: Институт востоковедения РАН, 1998. – Т. 2. 1868-1998. – 703 с.
2. Nomura Y. History, Structure and Characteristics of Japan's Environment Law / Y. Nomura [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://d-arch.ide.go.jp/idedp/DES/DES000100_013.pdf
3. Teranishi S. A Critical Review of Pollution Issues and Environmental Policy in Japan / Shunichi Teranishi [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://d-arch.ide.go.jp/idedp/DES/DES000100_008.pdf
4. Гензьора Т.М. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища / Т.М. Гензьора, С.В. Совгіра, В.Г. Гончаренко // Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ / ред. кол.: В.М. Бровдій, Г.І. Денисюк, І.М. Кобаса [та ін.]. – Умань: Видавць «Сочінський», 2015, – С. 12-19.
5. Стрельцов Д.В. Япония как «зеленая сверхдержава» / Д.В. Стрельцов. – М.: МГИМО-Университет, 2012. – 212 с.
6. Данилова В.И. История становления концепции экологической безопасности Японии / Валерия Игоревна Данилова // Вестник МГИМО Университета. – 2015. – № 3 (42). – С. 51-59.
7. Морозова В.Н. Мировая экологическая политика и международное экологическое сотрудничество: Учебно-методическое пособие / В.Н. Морозова. – Воронеж: ИПЦ ВГУ, 2007. – 125 с.
8. Віденська конвенція про охорону озонного шару [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційна сторінка. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_088
9. The Montreal protocol on substances that deplete the ozone layer [Електронний ресурс] // Ozone Secretariat [Офіційна сторінка програми ООН з навколишнього середовища]. – Режим доступу: <http://ozone.unep.org/en/handbook-montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer/5>
10. Тихоцкая И.С. Экологические проблемы в Японии: между прошлым и будущим / И.С. Тихоцкая // Японские исследования. – 2016. – № 1. – С. 59-70.

Вовчук Людмила, Мащенко Валентина *Запровадження стратегії екологічної безпеки Японії після Другої світової війни*

У статті висвітлюється питання становлення стратегії екологічної безпеки Японії після Другої світової війни. Розглядаються та класифікуються фактори впливу екологічної стратегії Японії на проведення її зовнішньої політики. Досліджується нормативно-правова база Японії та міжнародних організацій стосовно екологічної політики упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Аналізується значні досягнення японського уряду у сфері екологічної безпеки.

Ключові слова: міжнародна екологічна політика, екологічна безпека, екологічна дипломатія, природоохоронний аспект, зелена наддержава

Вовчук Людмила, Мащенко Валентина *Введение стратегии экологической безопасности Японии после Второй мировой войны*

В статье освещается вопрос становления стратегии экологической безопасности Японии после Второй мировой войны. Рассматриваются и классифицируются факторы влияния экологической стратегии Японии на проведение ее внешней политики. Исследуется нормативно-правовая база Японии и международных организаций в сфере экологической политики в течение второй половины ХХ – начала ХХІ веков. Анализируются значительные достижения японского правительства в сфере экологической безопасности.

Ключевые слова: международная экологическая политика, экологическая безопасность, экологическая дипломатия, природоохранный аспект, зеленая сверхдержава

Vovchuk Liudmyla, Mashchenko Valentyna *Introduction of strategy of Japan's ecological safety after World War II*

The article illuminated the issue of formation of strategy of ecological safety of Japan after World War II. Are considered and classified factors influencing environmental strategy of Japan to conduct its foreign policy. Normative framework of Japan and international organizations regarding environmental policy during the second half of the XX - XXI centuries. Analyzes the significant achievements of the Japanese government in the field of environmental protection.

Traditionally much attention from the state is paid in Japan to nature protection activity of the state and the person. One of the first among developed countries it positioned a question of ecological safety of the territory as one of priorities of policy of ensuring national security. Now Japan is considerably distinguished from other developed countries in the field of ensuring ecological safety, actively is implemented not only in relation to own territory, but also in relation to other countries of the Pacific Rim. The priority attention to policy of ecological safety introduces the amendments and in a foreign policy of the country.

During the post-war period of Tokyo in the diplomatic strategy traditionally staked on strengthening of the international authority of the country founded on its image as pacifistic the states. Positioning of ecology and development as central in the diplomatic agenda allows Japan to solve successfully the most important foreign policy problem of increase in a role in the solution of global world problems.

Keywords: *international environmental policy, ecological safety, ecological diplomacy, nature protection aspect, green superstate*

Рецензенти:

Шкляж Й.М., д.і.н., професор

Тихонов А.К., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 18.04.2017 р.